

**İSPANYA, PORTEKİZ VE SAFEVÎ İLİŞKİLERİNDE DÖNÜM NOKTASI: MIGUEL DABREU
DE LIMA’NIN İRAN ELÇİLİĞİ**

 EMRAH NAKİ*

 10.53718/gttad.1033109

ÖZ

Osmanlı tehdidi karşısında düşmanımın düşmanı dostumdur düsturu ile hareket eden Hıristiyan devletler, Şii Müslüman inancına mensup olmalarına rağmen Safevileri müttefik olarak kabul etmekten çekinmemekteydiler. Safevî Devleti’nin kuruluşundan itibaren Osmanlı-Safevî çatışmasını Osmanlılara saldırmak için doğru bir fırsat olarak görmekteydiler. Batı’nın İran siyaseti Timur’un Ankara Zaferi’yle başladı. İspanyol elçi Ruy Gonzalez Clavijo ilk kez 1404’te İran’a vardığında ilk temas kuruldu. Ardından Akkoyunluların lideri Uzun Hasan ile ilişkiler devam ettirildi. Safevilerin tarih sahnesine çıkmasıyla beraber Şah İsmail döneminde bu kez Portekizlilerin önderliğinde Batıların İran ile olan ilişkileri arttı. Doğudaki Şîî bir devletin varlığı Osmanlı Devleti açısından en başından beri tehdit unsuruydu. Topraklarındaki nüfus hareketlerini kontrol etmek ve zanaatkâr iş gücünün İran’a götürülmesini engellemek II. Bayezid’den beri Osmanlıların bir devlet politikasıydı. Safevileri ortadan kaldırmak amacıyla uzun yıllardır süren Osmanlı-Safevî savaşları iki ülkenin hazinesini iflasa sürükleyecek kadar ciddi bir boyut kazandı. İktisadî duruma bakıldığında ikinci bir Çaldıran yaşanması ihtimaline karşı devletin yıkımını önlemeye çalışan taraf Şah Tahmasp oldu. Osmanlılarla barış yaparak devletini ayakta tutma siyasetini izledi. Nihayet 1555 Amasya Antlaşması ile bu amacına ulaşırken aynı zamanda padişaha bir Şîî Safevî devletin varlığını kabul ettirdi. Ziraî ve iktisadî kalkınma hedefinde barışçı, akıllı ve âdil siyaset güden Şah Tahmasp ile İran’da ekonomik ilerleme görüldü. Osmanlılarla sürdürülen barış sayesinde İran’da imar faaliyetleri başlayıp nüfus artışı yaşandı. Bu yüzden Osmanlı-Safevî barışını riske atacak her teşebbüse Şah Tahmasp yüz çevirmekteydi. Fakat Hıristiyan krallar, İnebahtı zaferinin Şah Tahmasp’ı ittifaka katılmaya ikna edebilecek bir kırılma noktası olduğuna inanmaktaydılar. İnebahtı Muharebesi’de donanmasının büyük kısmını kaybeden Osmanlı Devleti’ne karşı İspanya, Papalık ve Venedik’ten oluşan Hıristiyan devletler, hem karadan hem de denizden olmak üzere eş zamanlı bir sefer başlatarak Osmanlıları tarih sahnesinden silmek istemekteydiler. İnebahtı zaferi öncesinde kurulan Hıristiyan İttifak’a Portekiz dâhil oldu. Portekiz’in deniz aşırı taşımacılığı sayesinde İran’a ulaşım Lizbon, Goa, Hürmüz vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Osmanlı topraklarından geçen kara yoluna göre çok daha güvenliydi. Atlantik ve Hint Okyanusu arasındaki ticarete egemen olan Portekiz Kralı Dom Sebastião, batıdan ve Safevilerin yardımıyla doğudan olmak üzere aynı anda Osmanlı Devleti’ne saldırmayı amaçlayan müttefikler adına Şah Tahmasp’a denizden bir elçi gönderme görevini üstlendi. Bu doğrultuda harekete geçen ittifak üyeleri, Portekiz Kralı Dom Sebastião’nun elçisi Miguel Dabreu de Lima ile birlikte Şah Tahmasp’a gönderdikleri mektuplarda Osmanlılara karşı Safevileri ittifaka sokmak niyetinde olduklarını bildirdiler. Fakat Şah Tahmasp, Portekiz elçisi Dabreu de Lima’yı pek dostane karşılamayarak Osmanlı Devleti’yle barışı korumakta kararlı bir duruş sergiledi. Bu bağlamda esas olarak İspanyol ve Portekiz arşivlerine göre ele aldığımız çalışmamız, İnebahtı Muharebesi’nin uluslararası siyaset açısından etkisini küresel boyutta gösterme denemesidir.

Anahtar Kelimeler: İspanya, Portekiz, Safevî, İnebahtı, Dabreu de Lima.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, TÜRKİYE, E-Posta: emrahnaki@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3594-1340

**İSPANYA, PORTEKİZ VE SAFEVİ İLİŞKİLERİNDE DÖNÜM NOKTASI: MIGUEL DABREU
DE LIMA’NIN İRAN ELÇİLİĞİ**

**TURNING POINT IN RELATIONS OF SPAIN, PORTUGAL AND SAFAVID EMPIRE: THE
EMBASSY OF MIGUEL DABREU DE LIMA IN IRAN**

ABSTRACT

Christian states, which acted with the motto that the enemy of my enemy is my friend in the face of the Ottoman threat, did not hesitate to accept the Safavids as allies, although they belonged to the Shiite Muslim faith. Since the establishment of the Safavid State, they saw the Ottoman-Safavid conflict as the right opportunity to attack the Ottomans. The West's Iran policy started with Timur's Ankara Victory. The first contact was made when the Spanish envoy Ruy Gonzalez Clavijo first arrived in Persia in 1404. Afterwards, relations with Uzun Hasan, the leader of Akkoyunlus, were continued. With the emergence of the Safavids on the stage of history, during the reign of Shah Ismail, this time under the leadership of the Portuguese, the relations of the West with Iran increased. The existence of a Shiite state in the east was a threat to the Ottoman Empire from the very beginning. It was a state policy of the Ottomans since Bayezid II to control the population movements in their lands and prevent the artisan workforce from being taken to Iran. The Ottoman-Safavid wars, which had been going on for many years in order to eliminate the Safavids, gained such a serious dimension that they bankrupted the treasury of the two countries. Considering the economic situation, it was Shah Tahmasp who tried to prevent the destruction of his state in case of a second Çaldıran. He followed the policy of keeping his state alive by making peace with the Ottomans. Finally, while achieving this goal with the 1555 Amasya Treaty, he also made the sultan accept the existence of a Shi'ite Safavid state. Economic progress was seen in Iran with Shah Tahmasp, who pursued a peaceful, wise and fair policy in the goal of agricultural and economic development. Thanks to the peace with the Ottomans, reconstruction activities started in Iran and population growth was experienced. Therefore, Shah Tahmasp was turning his back on any attempt that would jeopardize the Ottoman-Safavid peace. But the Christian kings believed that the victory in Lepanto was a breaking point that could persuade Shah Tahmasp to join the alliance. The Christian states, consisting of Spain, the Papacy and Venice, wanted to erase the Ottomans from the stage of history by launching a simultaneous campaign, both by land and by sea, against the Ottoman Empire, which lost most of its navy in the Battle of Lepanto. Portugal was included in the Christian Alliance, which was established before the Lepanto victory. Thanks to Portuguese overseas transportation, arrival in Iran was provided via Lisbon, Goa, Hormuz. It was much safer than the land route through Ottoman lands. Dom Sebastião, King of Portugal, who dominated the trade between the Atlantic and the Indian Ocean, undertook the task of sending an envoy from the sea to Shah Tahmasp on behalf of the allies, who aimed to attack the Ottoman Empire simultaneously from the west and the east with the help of the Safavids. Acting in this direction, the members of the alliance stated that they intended to bring the Safavids into an alliance against the Ottomans in the letters they sent to Shah Tahmasp together with Miguel Dabreu de Lima, the envoy of the Portuguese King Dom Sebastião. However, Shah Tahmasp did not welcome the Portuguese ambassador Dabreu de Lima very friendly and took a determined stance in maintaining peace with the Ottoman Empire. In this context, our study, which we mainly deal with according to the Spanish and Portuguese archives, is an attempt to show the impact of the Battle of Lepanto in terms of international politics on a global scale.

Keywords: Spain, Portugal, Safavid, Lepanto, Dabreu de Lima.

GİRİŞ

Safevî Hanedanlığı din farklılığına rağmen Hıristiyan Krallar için sadık bir müttefik olarak kabul görmekteydi. Öyle ki tarih sahnesine çıktıklarından beri Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasındaki çatışma, İspanyol Monarşisi ve Papalık önderliğindeki Haçlı İttifakı'nı Osmanlılara karşı harekete geçirmek için iyi fırsat olarak değerlendirilmekteydi.¹

1560'ların başında İspanya Kralı II. Felipe, Osmanlılara karşı cepheyi genişletmek hedefiyle Şah Tahmasp'a bir elçi heyeti göndermek niyetindeydi. Bu görev için İran'ı tanıyan İngiltere Katolik Kilisesi Başrahibi Gylley'in elçi olarak gönderilmesine karar verildi. Gilley'e verilen talimatta, Osmanlıların kadim düşmanı olarak görülen Safevilere Şehzade Bayezid'in sığınmasının Kanuni'yi öfkeliendirdiği yazılmaktaydı. Kanuni Sultan Süleyman çok yaşlandığından büyük oğlu Selim'i halefi olarak desteklediği ifade edilmekteydi. Şehzade Bayezid'in iade talebi Şah Tahmasp tarafından onay görmediğinden 1555'ten beri barış halinde olan Safevilerle Osmanlıların arasının açılacağına inanılmaktaydı. Habsburgların İspanya kolunu temsilen II. Felipe, şehzadeler arasında yaşanan bu çekişmeyi fırsata çevirmek üzere harekete geçmekte kararlıydı. Osmanlı Devleti tüm Habsburgların ortak düşmanı olduğundan Şah Tahmasp'ı Osmanlılara karşı silaha sarılmaya ikna etmek için amcası İmparator I. Ferdinand'ı ortak politika izlemeye davet etmekteydi. Bu doğrultuda İran'a gidecek elçiyeye

¹ Enrique García Hernán, "Persia En La Acción Conjunta Del Papado y La Monarquía Hispánica. Aproximación A La Actuación de La Compañía De Jesús (1549-1649)", *Hispania Sacra*, LXII 125, enero-junio 2010, 213-241, s. 214.

Şah Tahmasp için kaleme alınan bir mektubun yanı sıra imparatora götürmesi için de bir mektup verildi.² İmparator I. Ferdinand için kaleme alınan mektupta, Osmanlı padişahının artık çok ihtiyarlaması sebebiyle oğulları arasında patlak veren ayrılık ve ihtilafın bir fırsat yarattığına değinilmekteydi. İşte bu noktada Safevî Devleti ile temasa geçip ortak düşmana karşı karadan ve denizden olmak üzere saldırıya geçmek için Şah Tahmasp ikna edilmeliydi.³

Bürokrasinin yavaşlığı nedeniyle İmparator II. Maximilian ile birlikte İran'a ortak bir elçi gönderme teşebbüsü 1567 yılına sarktı. II. Felipe, Lizbon'daki elçisi Alonso de Tovar'dan İran'a varacak en iyi yolun ve gönderilecek elçinin sınıfının nasıl olması gerektiği hakkında detaylı bilgi vermesini istedi. Elçinin geçici görevi, Portekiz Kralı'nın o saraydaki elçilerinin bu işten kazancı, Şah'a karşı gösterilen davranışın şekli, yazı dili ve İranlıların en çok hoşlandıkları hediyeler açıkça belirtilmeliydi. Fakat diplomatik misyon Lizbon'a vardığında gemiler çoktan demir almışlardı.⁴

Miguel Dabreu de Lima'nın İran Elçiliği

Safevilere elçi gönderme fikri İnebahtı Zaferi sonrasında tekrar belirdi. 31 Ocak 1572'de Portekiz Kralı Dom Sebastião, Papalık elçisi olan ve Kardinal Alessandrino diye tanınan Michele Bonelli'ye İran'a bir elçi göndermek niyetinde olduğunu, İnebahtı'da elde edilen zaferi fırsata çevirmek maksadıyla aynı anda Asya ve Avrupa'dan Osmanlılara tam bir yıkım yaratmak istediğini yazmaktaydı.⁵ Portekiz'in İran ile iletişimi Lizbon-Goa-Hürmüz üzerinden yapılmaktaydı. Goa'dan Hürmüz'e deniz yolculuğu otuz beş gün kadar sürmekteydi. Hürmüz'de karaya ayak bastıktan sonra İsfahan'a kırk günde varılmaktaydı.⁶ Dom Sebastião, Şah'a göndereceği mektupta 7 Ekim 1571 deniz zaferinden bahsederek Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'nden Osmanlılara karşı saldırı hazırlığında olduğunu, Şah'ın işgal altındaki topraklarını geri almak üzere ordusunu harekete geçirerek bu fırsatı değerlendirmesi gerektiğini ifade etmekteydi.⁷

Dom Sebastião'un, 27 Şubat 1572'de Şah Tahmasp'a gönderdiği mektubun ayrıntılarına bakacak olursak Papa V. Pío'nun çağırısı üzerine Venedik Cumhuriyeti, İspanya ve Papalık Devleti'den oluşan bir ittifakın kurulduğundan bahsedilmekteydi. Kastilya Kralı'nın kardeşi Don Juan de Austria'nın amiralliginde oluşturulan donanmanın Türk donanmasını 7 Ekim 1571'de İnebahtı'da hezimete uğrattığı, yüz seksen kadırga ele geçirildiği, birçoğunun da yakılıp batırıldığı, aralarında kaptan ve paşalarının da bulunduğu yirmi binden fazla Osmanlı askerinin hayatını kaybettiği, ayrıca on, on iki bin yeniçeri ve sipahinin bulunduğu diğer başka gemileri de yitirdikleri belirtilmekteydi. İttifak donanmasının savaşı daha ileri bir aşamaya taşımak için büyük sayıda topçu birliği, savaşı ve gemi ile hazır olduğu, Almanya İmparatoru'nun, Macaristan'dan başlayarak tüm Hıristiyan kral ve prenslerle Osmanlı Devleti'ni her yönden kuşatmayı amaçladığı iddia edilmekteydi. Dom Sebastião Osmanlılara karşı bu savaşa daha evrensel bir nitelik kazandırmak niyetindeydi. Safevî desteği alınarak ve pek çok yönden fetih işine girilerek Osmanlılara tam bir yıkım yaşatabilmek için mümkün olan tüm yollardan taarruz edilmeliydi. Hindistan Kral naibine yazılıp Hürmüz'de bulunan savaş gemileri ile birlikte Basra Körfezi'nden saldırıya geçilmesi istenirken Hint Okyanusu'ndaki donanmanın Kızıl Deniz çıkışını abluka altına alması buyrulmaktaydı.⁸

Kutsal İttifak üyesi İspanya da Dom Sebastião'un girişimini desteklemekteydi. 22 Aralık 1571'de II. Felipe, Roma'daki elçisi Don Juan de Zuñiga'ya, Şah Tahmasp'ın işbirliğini talep etmek üzere Portekiz Kralı'nın İran'a diplomatik misyon göndereceğini ve Osmanlıların tüm taraflardan kısıp alınmasının çok önemli olduğu hususunda şüpheye mahal vermemek gerektiğini yazmaktaydı.⁹ 28 Şubat 1572'de Lizbon'daki İspanyol elçisi Don Juan de Borja'ya yazdığı mektupta ise Şah'a gönderilecek elçi ve Portekiz Kralı'nın mektubunun içeriği hakkında bilgi talep ederek Dom Sebastião'un Şah Tahmasp'ı Kutsal İttifaka davetini onaylamaktaydı.¹⁰ Don Juan de Borja, 8 Mart 1572'de II. Felipe'ye cevaben, Portekiz Kralı'nın İran Şahı'na göndereceği elçinin uzun yıllar Hindistan'da Portekiz'e hizmet eden Portekiz asilzadesi Miguel Dabreu de Lima

² Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 486, Sin Foliar.

³ AGS, E, Legajo 486, Sf.

⁴ Hernán, *agm*, s. 216.

⁵ Corpo diplomático português, contendo os actos e relações políticas e diplomáticas de Portugal com as diversas potências do mundo desde o século 16 até os nossos dias, Tomo X, Yay. Jayme Constantino de Freitas Moniz, Ordem da Academia Real Das Siencias de Lisbon 1862, s. 437-438.

⁶ Zacarias Novoa, O.S.A., "El M. R. P. Fr. Melchor de los Angeles, del Orden de San Agustín, Primer Misionero de Persia", *Archivo Agustiniiano*, Vol. XLV, Madrid 1951, s. 268.

⁷ Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 156; Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 80; Ayrıca bk. Luis Gil Fernández, *El Imperio Luso-Español y La Persia Safávida (1582-1605)*, Tomo I, Fundación Universitaria Española, Madrid 2006, s. 63-64; Dom Sebastião'un Şah Tahmasp'a yazdığı mektubun tercümesi için bk. Emrah Naki, *Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi: 16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s. 63-64.

⁸ AGS, E, Legajo 390, Folio 156; AGS, E, Legajo 390, Folio 80; Ayrıca bk. Fernández, *age*, s. 63-64.

⁹ Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 917, Folio 121.

¹⁰ AGS, E, Legajo 161, Folio 161.

İSPANYA, PORTEKİZ VE SAFEVİ İLİŞKİLERİNDE DÖNÜM NOKTASI: MIGUEL DABREU DE LIMA'NIN İRAN ELÇİLİĞİ

olduğunu belirtmekteydi.¹¹ Bu noktada Portekiz Kralı, Şafevileri Kutsal İttifak'a davet eden mektupları götürmesi için Lima'yı görevlendirerek aynı zamanda dayısı II. Felipe ve Şah Tahmasp arasında aracılık işine soyunmaktaydı.

Her zaman için Kudüs'ü Türklerden alma hedefi güden Papalık da II. Felipe ve Don Sebastião'un planlarından yana hareket ederek Safevilerin ittifaka dâhil edilmesi için çalışmaktaydı. 1571'de İnebahtı zaferinden kısa süre önce Portekiz'i ziyaret eden papalık elçisi ve V. Pius'un yeğeni olan Kardinal Alessandrino, Papa'nın en güvendiği adamlarından biri olan Cizvitlerin lideri Rahip Francisco de Borja ile irtibat halindeydi. Portekiz ile ilgili Kardinal Alessandrino, Francisco de Borja ile her konuda konuşabileceğine inanmakta ve yalnızca onun belirleyeceği kişilerle görüşmekteydi. Papalık'ın amacının tüm Hıristiyanları aynı çatı altında birleştirerek Kalvinizm ve Luteryanlık gibi sapkın inançların kökünü kurutmak, Osmanlı ilerleyişini durdurmak ve Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymak olduğunun Francisco de Borja bütünüyle farkındaydı. Tam da bu noktada kilit bir rol oynamaktaydı. Lizbon'dan İnebahtı'da Papalık donanması kumandanı olan arkadaşı Marco Antonio Colona'ya Portekiz Kralı'nın ittifaka dâhil olduğunu ve askeri anlamda destek vereceğini bildirdi. Üstelik Portekizlilerin Kızıl Deniz'den Osmanlılara saldırmakla kalmayıp İran ve Etiyopya hükümdarlarının da destek vereceğini iddia etti.¹²

Lizbon'dan ayrılmasından az evvel Miguel Dabreu de Lima ile görüşme imkânı bulan ve aynı zamanda Francisco de Borja'nın oğlu olan İspanyol elçisi, son anda II. Felipe'nin Şah Tahmasp adına kaleme alınan mektubunu kendisine teslim etti. II. Felipe mektupta, 1571'de Papalık, İspanya ve Venedik devletlerinden meydana gelen bir ittifak neticesinde Don Juan de Austria komutasındaki donanmanın gemi ve insan sayısı bakımından üstün olan Osmanlı donanmasına karşı büyük bir zafer elde ettiğini ifade etmekteydi. Aralarında kaptanların, kaptan-ı deryanın ve paşaların da bulunduğu otuz binden fazla askerini hayatını kaybettiğini, çok azının kaçmayı başardığını, birçok esirin yanı sıra yaklaşık iki yüz kadırga ele geçirildiğini, kendi taraflarının kayıp ve zararının az olduğunu vurgulamaktaydı. Osmanlıların en büyük kuvvetini bozguna uğratan müttefiklerin zaferi sürdürmek adına kuzeni Habsburg İmparatoru, yeğeni Portekiz Kralı ve öteki Hıristiyan hükümdarlarla birlikte ittifak kurmakta olduklarını anlatmaktaydı. Safevî Devleti'ne karşı Osmanlıların sürekli düşmanlık ve savaş halinde olduğunu, büyük yıkımlar yaratmaya çalıştığını düşündüğünden geçmişte Şah Tahmasp'ın kahramanca mücadelesi sayesinde Padişah'ın amacında başarılı olamadığını söyleyerek Şah'ı övmekteydi. İran Şahının kendisi için önemine ve değerine atıfta bulunurken Safevilerin müttefiklere destek vereceğinden emin ifadelerle Şah Tahmasp'ın sınırlarını genişletmek için karada güçlü bir şekilde silahlanmakta olan ittifaka dâhil olacağını düşünmekteydi.¹³ Nihayet Miguel Dabreu de Lima, 1572 yılının Mart ayında Lizbon'dan Goa'ya demir alan gemilerle İran'a doğru hareket etti.¹⁴

İnebahtı zaferinin hemen ardından Papa'nın çabaları sayesinde Hıristiyan birliğine dâhil olan Dom Sebastião, Osmanlılara karşı Habeşlilerin, Arapların ve Mısırlıların desteği ile Basra Körfezi ve Kızıl Deniz'den savaşa girmeye hazırды. 4.000 adamdan mevcut bir donanma hazırlayarak o bölgelere gönderilmesi emrini verdi. Fakat o sıralar Madrid'i ziyaret eden Venedik elçisi Antonio Tiépolo, yardıma Hint Okyanusu kadar uzak bölgelerde değil Akdeniz'de ihtiyaç olduğunu söylemekteydi. Bu yüzden Asya'ya değil Akdeniz'e gönderilecek olan askerlerin sayısını bildirmelerini Portekizli otoritelere talep etti. Dom Sebastião, 6.000 asker taşıyan bir donanmayı Asya'ya göndereceğini, Okyanus sularında yüzdürülmeye uygun olan gemilerle Akdeniz'e az sayıda asker göndermesi durumunda kraliyet harcamalarının oldukça fazla olacağını ve bundan İttifak'ın yarar sağlayamayacağını iddia etmekteydi. İttifak donanması komutanı Don Juan de Austria da Portekiz kralı ile benzer fikir beyan edip Akdeniz'e 2.000 adam gönderilmesindenense Asya'ya 6.000 adam gönderilmesinin Arapları ve İranlıları Osmanlılara karşı harekete geçirmekte etkili olacağını ifade etmekteydi.¹⁵

Fakat 7 Ekim 1571 İnebahtı zaferiyle Batı'da beliren iyimser hava Kutsal İttifak'ın en ateşli destekçisi V. Pius'un 1 Mayıs 1572'deki ölümünden sonra dağılmaya başladı. İttifak üyelerinin arasında tam bir uyum bulunmamaktaydı. İttifak donanmasının neredeyse yarısını sağlayan Venedik için Kıbrıs'ın kaybedilmesi bir dönüm noktası olup birliğin diğer Hıristiyan devletlerinden farklı olarak Doğu Akdeniz asıl tasasıydı. Hem para hem de insan kaybı büyük olan yıpranmış durumdaki Venedik'in ittifakın diğer üyelerinden ayrı şekilde

¹¹ AGS, E, Legajo 390, Folio 81, Joaquim Veríssimo Serrão, *Itinerários de el Rei D. Sebastião:1568-1578*, Vol. I, Academia Portuguesa da Historia, Lisboa 1962, s. 230.

¹² Hernán, *agm.*, s. 217-219.

¹³ Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 148. Ayrıca bk. Fernández, *age*, s. 65-66; II. Felipe'nin Şah Tahmasp'a yazdığı mektubun tercümesi için bk. Naki, *age*, s. 65-66.

¹⁴ Roberto Gulbenkian, "As Embaixadas e As Missões Diplomáticas Portuguesas Na Pérsia", *Academia Portuguesa da Historia*, Separata dos Anais, II Série, Vol. 31, Lisboa 1986, p. 485-506, s. 489.

¹⁵ Hernán, *agm.*, s. 221-222.

Osmanlılarla barış görüşmelerini başlatması an meselesiydi.¹⁶ Venedik Senatosu, 4 Nisan 1572'de barış görüşmeleri yapma kararı alarak ittifakın her an bozulabileceğinin sinyalini vermişti. O yaz mevsimi herhangi bir başarı elde edemeden geçerken Papa V. Pius'un ölümü, Venedik'in Osmanlılarla pazarlığını hızlandırdı.¹⁷ Bu sırada Kutsal İttifak Donanması, mucizevi bir şekilde toparlanan Osmanlı Donanması'yla Ağustos 1572'de Mora'nın güneyinde karşılaştı. Bu ilk karşılaşmada 127 kadirga ve 6 mavunadan mürekkep Hristiyan donanması sayıca daha az olup Don Juan de Austria'nın başlarında bulunmaması sebebiyle Osmanlılara saldırmaya cesaret edemedi. Osmanlılar ise yaralarını yeni sardıklarından gerçek bir deniz savaşının yaratabileceği tehlikelerin farkındalığıyla hareket ettiler. 31 Ağustos'ta Don Juan, Kutsal İttifak Donanması'nın toplandığı Korfu'ya vardığında sayıları 194 kadirga, 8 mavuna ve 45 destek gemisine ulaştı. Kutsal İttifak Donanması, bu sırada Modon ile Mora'nın güneyindeki Navarin sularında bulunan Osmanlı Donanması ile ciddi bir çarpışmayı göze alamadı. Çatışmalar taciz ateşinden öteye geçmeyip Eylül sonunda iki donanmanın ana üstlerine çekilmeleriyle birlikte bitti.¹⁸

Barbero, 1572 yılında büyük ümitlerle başlayan deniz harekâtını bir fiyasko olarak nitelendirmektedir. Kutsal İttifak Donanması'nın başarısız seferinin Venedik-Osmanlı görüşmelerini hızlandırdığı ortadaydı. Sonbahar'da İstanbul'da başlayan temaslar ilkbahara kadar sürerken Venedik, Kıbrıs'ı kaybeden taraf olması sebebiyle eli zayıf olarak müzakereleri sürdürdü. Nihayet 7 Mart 1573'te barış görüşmeleri Barbaro ve Sokullu Mehmed Paşa arasında tamamlanırken Kıbrıs'ın Osmanlı fethi tanındı.¹⁹

Portekiz elçisi Lima'nın İran'a doğru hareket edişinden bir yıl sonra II. Felipe ve yeni Papa XIII. Gregorius, Venedik'ten yoksun bir şekilde ittifakı sürdürmek ve genişletmekte kararlıydılar. Bu sırada yeni diplomatik girişimler ortaya çıktığı görülmektedir. İttifak donanması komutanı Don Juan de Austria, Dom Sebastião'un kine benzer nitelikte bir adım atarak Osmanlılara karşı savaşa teşvik etmek amacıyla İran Şahı ve Rus Çarına elçi gönderilmesi hususunda Papa ile temasa geçmesi için Roma'daki İspanyol büyükelçisi Don Juan de Zúñiga ile irtibat halindeydi.²⁰ Zúñiga ise 9 Temmuz 1573'te verdiği yanıtta Ragusa'dan Mathias Bicudo'nun eşliğinde gelecek olan ve Don Juan de Austria'nın mektuplarını taşıyan şahısları İran Şahı ve Rus Çarına gönderilmesi için Papa'ya önereceğini ve ortaya çıkacak sonuç hakkında kendisini bilgilendireceğini yazmaktaydı.²¹ İspanyol büyükelçisi 19 Temmuz'da Don Juan de Austria'ya 6 Temmuz'da Mathias Bicudo vasıtasıyla ekselanslarının mektubunu aldığını yazmaktaydı. Çara ve şaha gönderilecek elçiler Yunan kökenli olduğu isminden anlaşılan Marcos Trastópulo, Luis de Portillo ve Stonj Piskoposu idi. İspanyol elçisinin mektubundan sadece Trastópulo'nun, Roma'daki Portekiz elçilik sekreterinin Hürmüz Valisi ve İran'daki Portekiz elçisi (Lima?) için kaleme aldığı mektupları götürmek üzere Roma'dan ayrıldığı görülmektedir. Trastópulo'nun başka bir görev ile gönderildiği anlaşıldığından Luis de Portillo ve Stonj Piskoposu'nun neden Roma'da kaldıkları bilinmemektedir. Bu durumda Zúñiga, Papa'nın Portekiz heyetinden İspanyol mektuplarını taşımaları için ricada bulunmasını istemeyip Papa'yı Don Juan'ın girişimiyle ilgili şimdilik bilgilendirmemeyi tercih etti.²²

Gulbenkian, Portekiz elçisi Miguel Dabreu de Lima'nın Lizbon'dan çıkmasına rağmen Şah'ın sarayına ulaşip ulaşmadığının bilinmediğini ifade etmektedir.²³ Fakat Simancas Arşivi'ndeki kayıtlar İspanya, Portekiz ve Papalık tarafından gönderilen ortak bir elçilik heyetinin İran'a ulaştığını kanıtlamaktadır. 12 Aralık 1575 tarihli belgede yolculuğu için gereken 12.000 düka İspanyol elçisi tarafından kendisine teslim edildikten sonra Miguel Dabreu de Lima'nın Lizbon'dan ayrıldığı ve ancak iki yıl sonra Hürmüz'e ulaştığı yazmaktadır.²⁴ Ayrıca aynı bilgileri içeren başka bir belgede Portekizli bir görgü tanığı olan Juan de Barros'un Venedik'teki İspanyol konsolosuna verdiği bilgilerden Şah Tahmasp'ın sarayına ulaştığı anlaşılmaktadır. Fernandez'in Simancas Arşivi'nden transkripsiyonunu yayınladığı belgedeki Juan de Barros'un anlatımından Miguel Dabreu de Lima'nın Kazvin'e ulaştığını ve Şah Tahmasp ile görüşme fırsatı bulduğunu okumaktayız.²⁵

Juan de Barros, 26 Şubat 1575'te İran Kralı Şah Tahmasp'ın bulunduğu Kazvin için Hürmüz'den yola çıkıp orada Portekiz Kralı, Papa Hazretleri ve [İspanya Kralı] Majesteleri adına gönderilen Portekiz Kralı'nın elçisi Miguel [D]Abreu de Lima ile karşılaştı. Elçinin kendisine söylediği üzere Portekiz'den ayrılmış iki yıl olmuştu. Onu hurpalanmış ve beraberinde götürdüğü yirmi kişiden on dokuzu erkek hizmetçi olanlarla birlikte

¹⁶Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 41-42.

¹⁷Alessandro Barbero, *İnebahtı: Üç İmparatorluğun Savaşı*, çev. Erdal Turan, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 646.

¹⁸Panzac, *age*, s. 42.

¹⁹Barbero, *age*, s. 646-647.

²⁰Madrid Milli Kütüphanesi'nde bulunan Don Juan de Austria'nın yazışmalarını ihtiva eden belgeler için bk. *Documentos Relativos a Don Juan de Austria*, Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 783, folios 400-401.

²¹*Documentos Relativos a Don Juan de Austria, BNM, MSS 783, folios 414-415.*

²²*Documentos Relativos a Don Juan de Austria, BNM, MSS 783, folios 434.*

²³Gulbenkian, *agm*, s. 489.

²⁴Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 1517. 12-XII-1575.

²⁵Fernandez, *age*, s. 67-68.

İSPANYA, PORTEKİZ VE SAFEVİ İLİŞKİLERİNDE DÖNÜM NOKTASI: MIGUEL DABREU DE LIMA’NIN İRAN ELÇİLİĞİ

yaşanmaz haldeki bir hanede buldu. Yazacak yeri ve imkânı olmadığından sözle anlattığını daha sonra kaleme alarak iletmesi için bir mektubu Saygıdeğer Don Juan [de Borja] adına kendisine vermişti.

Huzura çıkmadan önce [elçi] Şah Tahmasp tarafından iyi karşılanmış ve kendisine iyi davranılmıştı. [Şah Tahmasp] on altı bin duka değerindeki altın, mücevher ve başka şeylerden oluşan hediyeyi almıştı. Anlaşılmakta ki elçilik heyetine husumet göstermiş ve yanıt vermemişti. Orada, önünde ona kötü davranmış kendisini daha fazla duymak ve dinlemek istememişti. Kral [Şah] çok yaşlı olduğundan idareyi elinde bulunduran bir yeğeni nasıl olur da Portekiz gibi büyük bir krallığın hükümdarı semaya varan güçteki hükümdarına iki yüentös? altın yerine küçük bile denemeyecek bir hediye yolladığını söylemişti. Sonra ona bir yatak ile altın ya da para olmayan başka şeyleri geri verip bunlara iki bin duka değer biçtikten sonra ondan ödemesini istemişlerdi. Bu kadar paranın kendisinde olmadığını söylediğinde, getirmiş olduğu ve sahip olduklarını aradılar. Ne para ne de altın bulamadıkları için kendisinin ve eşlik edenlerin bindikleri atlara ve gümüşten çanak çömleğe el koyup istedikleri gibi sattılar. Yaşananlar çok acıydı. Karşılığında Hıristiyan Ermeniler, Hürmüz’e kadar onlara ödeme yaparak yardım yapma işini üstlenmişlerdi. Onu ve beraberindekileri öldürmek istemişlerdi. Fakat içlerinden birisi korkmayı bırakıp kralın alıkoyduğu atını geri istemişti. Onu öldürmek istemelerinin sebebinin Hürmüz camisinin kitaplarını Portekizlilerin yakmış olduğunu söylemişlerdi. Buna karşılık Hürmüz’dekilerin kiliselerinin haçını kırmalarını sebep göstermişti. Yanıtlamaya devam ederek camiye bir sopayla ateşe vermiş olmalarının ve zarar vermelerinin sebebi olarak o sopayla Hıristiyanların günahlarından arındığını ve bu yüzden orayı bu halde bıraktıklarını iddia etmişti. Sonrasında başka bir görüşme gerçekleştirep izin belgesini vermeden onu orada tutmaya devam ettiler...

Miguel Dabreu de Lima’nın başarısızlıkla neticelenen elçiliğinden sonra Kutsal İttifak Üyeleri ve İran arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazandı. Safevî tahtında artık Şah Tahmasp bulunmamaktaydı. Devlette söz sahibi Türkmen beyleri arasında veliaht tayini hususunda çıkan anlaşmazlık sebebiyle 15 Mayıs 1576’da zehirlenerek öldürüldüğünden Safevîlerin Osmanlılarla saldırmazlık politikası son buldu.²⁶ Şah Tahmasp’ın ölüm haberi Batı’ya henüz ulaşmadığından aynı yıl II. Felipe, Juan Bautista adlı Ermeni kökenli birini İran’a elçi olarak gönderdi. Şah Tahmasp’ın ölümünden sonra zayıf bir kişiliğe sahip Muhammed Hüdabende (1577-1587) tahta geçerken, III. Murad idaresinde Osmanlılar, yönetim krizini fırsata çevirmek üzere 1578’de İran’a saldırdılar. Bu sırada yeni Şah, Osmanlı ilerleyişi karşısında yardım talep etmek üzere 1579’da Portekiz’e elçi yolladı.²⁷ İspanya’da işler yolunda gitmemekteydi. Alçak Ülkeler ve Akdeniz’de sürdürülen uzun soluklu savaşlar İspanyol hazinesini boşalttı. Donanmasını hızlıca yeniden inşa etmeyi başaran Osmanlılara 1574’te Tunus’un kaybedilmesi ve 1575 yılının arifesinde devletin ekonomik iflasını açıklaması sebebiyle II. Felipe, Osmanlı Devleti ile kısa bir ateşkesin gerekli olduğunu gördü. Bir saldırı girişiminin başarıya ulaşamaması ihtimaline karşı İran’ın işbirliği önemini korumaya devam etmekteydi. Fakat Osmanlı Devlet’indeki kimi paşalar, Tunus’un fethi ile birlikte devletin Batı’daki yayılma sınırlarının netlik kazandığını düşündüklerinden yönünü Akdeniz’den Doğu’ya çevirmek istemekteydiler. Bu fırsatı İspanya’dan gelen ateşkes teklifi onlara sundu. 1578 yılı İspanya-Osmanlı mücadelesinde bir kırılma noktasıydı. Portekiz kralı Dom Sebastião’nın Fas’taki Vadilmehazin’de hayatını kaybetmesiyle Portekiz tahtı boş kaldı. 1578’de sağlanan ateşkes, II. Felipe’nin Akdeniz’e sırtını dönerek Portekiz’i ilhak işine girişmesini sağlarken, Osmanlılar da askeri hazırlıklarını İran’a kaydırdılar.²⁸

SONUÇ

7 Ekim 1571’de İnebahtı’da İspanya, Papalık ve Venedik’ten mürekkep Hıristiyan Birliği’nin aslında Osmanlılar karşısında elde ettiği stratejik olmaktan ziyade daha çok propaganda değeri yüksek bir zaferdi. Kıbrıs fethinin aynı tarihlere denk gelmesi zafer coşkusunun kısa sürmesine neden oldu. Kıbrıs gibi stratejik ve ekonomik değeri yüksek bir toprak parçasını yitiren Venedik’in başını çektiği birlik içinde yaşanan ihtilaf, bu zaferin iyi kullanılamayıp Osmanlılara bir yıl içinde donanmayı yenileme fırsatı verdi. Neticede Osmanlılar Batı ve Doğu Akdeniz’in kesişme noktasında bulunan Tunus’u İspanyolların elinden geri aldılar. İspanyol ekonomisinin kötü durumu ve Alçak Ülkeler’de sürdürülen savaşlar İspanya’nın Akdeniz’de hareket kabiliyetini zayıflattı. Bu şartlar altında İspanya Osmanlılara ateşkes önerisiyle gitmek zorunda kaldı. Bu sırada Portekiz tahtının boş kalması neticesinde tahta hak iddia eden II. Felipe, annesi Kraliçe Isabel’in Portekiz kraliyet ailesinden geldiğini savunarak 1580’de Portekiz’i ilhak etti. Osmanlılar ise Fas’a kadar Kuzey Afrika kıyısı boyunca hâkimiyetlerini pekiştirdiler. İspanya elde ettiği saldırmazlık antlaşması ile yönünü Atlantik’e dönerken Osmanlılar ise Şah Tahmasp’ın ölümü ile birlikte veliaht Haydar Mirza ve ardından kardeşi İsmail’in öldürülmeleriyle ortaya çıkan siyasi krizden faydalanmak niyetindeydiler. Bu durum Osmanlıları, Safevîlerle

²⁶ Bekir Küttükoğlu, “Tahmasp I”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 646.

²⁷ Hernán, *agm.*, s. 226.

²⁸ Andrew C. Hess, “The Battle of Lepanto and Its Place in Mediterranean History”, *Past & Present Society*, No. 57, Oxford University Press 1972, pp.53-73, s. 64-68; Naki, *age*, s. 79-157.

EMRAH NAKİ

1590'a kadar sürecek uzun soluklu ve yıpratıcı bir savaşa sürükledi. Ateşkesin sadece üç yıllık olmak üzere kısa süreliğine imzalanması Osmanlı ve İspanya'nın şartlar elverdiği takdirde tekrar birbirlerine karşı harekete geçeceklerini göstermekteydi. Fakat o sıralar Osmanlıların askeri gücünü kıramayacağını anlayan II. Felipe, taktik gereği bitmek tükenmek bilmeyen Osmanlı-Safevî anlaşmazlığını kıskırtıp Osmanlıların askeri güçlerini oyalamayı tercih etti. Öte yandan Basra Körfezi'nin deniz trafiğini elinde tutan Hürmüz'ü her daim ele geçirmek isteyen Safevileri bu hedeflerinden iyi diplomatik ilişkiler kurarak uzak tutabileceğine inanmaktaydı. Miguel Dabreu de Lima'nın başarıya ulaşmayan temaslarına rağmen II. Felipe İran ile iyi ilişkiler kurma hedefinden hiç vazgeçmedi. Frei Simao de Moiras'ı 1582'de Osmanlılara karşı ittifak önerisiyle Şah Hüdabende'ye gönderdi. Osmanlı saldırısı karşısında hayatta kalma mücadelesi veren şah da karşılıklı elçilik gönderme teklifiyle II. Felipe'ye yaklaştı. Fakat kaderin cilvesi ki İran elçisi İspanyollara ait geminin Goa'ya gelirken batması neticesinde öldü. Şah Abbas'ın iktidarını pekiştirdiği yüzyılın sonuna kadar Safevilerle diplomatik temaslara bir müddet ara verildi.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Archivo General de Simancas, Legajo 486, Sin Foliar.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 80.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 81.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 148.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 917, Folio 121.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 390, Folio 156.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 161, Folio 161.

Archivo General de Simancas, Estado, Legajo 1517. 12-XII-1575.

Documentos Relativos a Don Juan de Austria, Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 783, folios 400-401.

Documentos Relativos a Don Juan de Austria, Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 783, folios 414-415.

Documentos Relativos a Don Juan de Austria, Biblioteca Nacional de Madrid, MSS 783, folios 434.

Corpo diplomático portugues, contendo os actos e relações políticas e diplomáticas de Portugal com as diversas potências do mundo desde o século 16 até os nossos dias, Tomo X, Yay. Jayme Constantino de Freitas Moniz, Ordem da Academia Real Das Siencias de Lisbon 1862.

Telif ve Tetkik Eserler:

BARBERO, Alessandro, *İnebahtı: Üç İmparatorluğun Savaşı*, çev. Erdal Turan, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

FERNÁNDEZ, Luis Gil, *El Imperio Luso-Español y La Persia Safávida (1582-1605)*, Tomo I, Fundación Universitaria Española, Madrid 2006.

GULBENKIAN, Roberto, "As Embaixadas e As Missões Diplomáticas Portuguesas Na Pérsia", *Academia Portuguesa da Historia*, Separata dos Anais, II Série, Vol. 31, Lisboa 1986, pp. 485-506.

HERNÁN, Enrique García, "Persia En La Acción Conjunta Del Papado y La Monarquía Hispánica. Aproximación A La Actuación de La Compañía De Jesús (1549-1649)", *Hispania Sacra*, LXII 125, enero-junio 2010, pp. 213-241.

HESS, Andrew C., "The Battle of Lepanto and Its Place in Mediterranean History", *Past & Present Society*, No. 57, Oxford University Press 1972, pp. 53-73.

**İSPANYA, PORTEKİZ VE SAFEVÎ İLİŞKİLERİNDE DÖNÜM NOKTASI: MIGUEL DABREU
DE LIMA'NIN İRAN ELÇİLİĞİ**

NAKİ, Emrah, *Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi: 16. Yüzyılın Siyasi ve İktisadi Ortamında İspanya-Osmanlı İlişkileri*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.

NOVOA, Zacarias, O.S.A., "El M. R. P. Fr. Melchor de los Angeles, del Orden de San Agustín, Primer Misionero de Persia", *Archivo Agustiniiano*, Vol. XLV, Madrid 1951.

SERRÃO, Joaquim Veríssimo, *Itinerários de el Rei D. Sebastião:1568-1578*, Vol. I, Academia Portuguesa da Historia, Lisboa 1962.

PANZAC, Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

KÜTÜKOĞLU, Bekir "Tahmasp I", *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, ss. 637-647.